

Боротьба з алкоголізмом на теренах Західної України

(XVII ст. — початок XX ст.)

Цією статтею редколегія журналу розпочинає дискусію щодо проблеми алкоголізму в Україні з метою долучити до її висвітлення біохіміків, медиків, соціологів, педагогів. Офіційно на обліку в медичних закладах перебувають до 1 млн хворих на хронічний алкоголізм. Проте, як вважає голова Харківської організації “Союз боротьби за народну тверезість” *Світлана Силякова*, кількість залежних у 8-10 разів більша. Зокрема, кількість пивних алкоголіків за останні 10 років збільшилася удесятеро, тобто через п'ять років це відгукнеться сплеском алкоголізму. Згідно з міжнародними стандартами, вимираючою вважається нація, яка вживає понад 9 л чистого спирту на душу населення за рік. Середньостатистичний українець споживає 12 л. Щороку в Україні гине від алкоголю та наркотиків майже 380 тис. осіб. За даними ВОЗ, Україна стала лідером з-поміж 40 країн Європи за кількістю підлітків, які регулярно вживають алкоголь. Нині це роблять майже 40% дітей віком від 14 до 18 років.

Ситуація набуває ознак національної епідемії.

Вживання алкогольних напоїв відоме людям з незапам'ятних часів. Проте було також добре відомо, що надмірне їх вживання веде до негативних наслідків — про це маємо свідчення вже у Біблії (Ной, Лот). Наші предки у Київській Русі також любили веселитися, вживаючи вино і хмільний мед. Приклад давали князі та бояри. Так звані пири князя *Володимира* описані у билинах, а його теза “*Русі єсть веселіє пити*” є в літописі. *Володимир Мономах* у “Поученні” застерігав своїх синів і онуків: “*Лжи бережися, і п'янства і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло*”.

Горілка стала відома людству у середні віки — X-XI ст. Спершу її отримували шляхом перегонки вина і використовували як ліки. Та з другої половини XV ст. німець *Міхель Шрік* почав рекламувати її в Європі як добрий напій. Першими на собі випробували його дію німецькі шахтарі-рудокопи, а потім горілка почала поширюватися на інші країни і народи Європи. У 1510-1520 р. було відкрито спосіб виготовлення горілки з зерна, що зробило її дешевшою і сприяло більшому поширенню [1]. У період тридцятирічної війни (1618-1648) вживання горілки широко розповсюдилося в Європі [2].

В Росії виробництво горілки — “хлебного вина” — почалося на Русі з XIV ст. Воно було державною монополією, проте на деякі території, зокрема на українські після приєднання до російських, поширювалися т. зв. “винні викупи”. Поміщикам дозволялося викуповувати в держави право на виготовлення і продаж горілки. Для козацької старшини, якій царем було

надано статус дворян, це стало джерелом збагачення [3].

У Галичині, де польські поміщики мали великі фільварки, вони будували багато гуралень і відкривали корчми, бо дешеве фільварочне зерно, яке не мало попиту на ринку, перетворювалося на дзвінку монету, яка осідала у кишнях поміщиків та їхніх помічників — корчмарів. Останніми були переважно євреї, бо ще 17 лютого 1525 р. король Польщі *Зигмунд I* видав розпорядження, яке забороняло українському населенню Львова, між іншим, торгувати напоями. Євреї у Польщі, після захоплення поляками Галичини, брали у свої руки оренду та управління маєтками, всю торгівлю, збір мит і податків і давали польським панам і королям готові гроші, не забуваючи, звичайно, і свій інтерес. Тому польські королі надавали євреям різні привілеї та забезпечували їх виконання.

До 1520 року все населення польського королівства було закріпачене, і селяни потрапили у повну залежність від поміщиків: згідно з конституцією 1576 р. шляхтич міг вбити будь-якого селянина, заплативши за це штраф його власникові. Власники змушували насильно селян купувати у корчмарів горілку, а у кого не було грошей, тому корчмар записував це як борг, який треба було відробити на панщині. З цього приводу до короля надходили численні скарги, і король *Ян-Ольбрахт* у 1496 р. спробував заборонити шляхті змушувати людей купувати горілку, бо “це є насильство, яке обмежує свободу громадян”. Проте це розпорядження короля не мало жодного наслідку.

Ось як писав *Іван Франко* про

горілчанські порядки у поемі “Панські жарти” [4]:

...пан горілку гнав
І кожную гінку розділяв
На кожний номер у селі:
По стілько гарців, скілько хата
Душ має — хлопці чи дівчата,
Чи то старії, чи малі,
І кожному за ту горілку
Ціну втягав у інвентар:
Сплати чи відроби той дар,
А трунок лий хоч на долівку
Лиш нікому продаць не смій!
Був в того пана й орендар
Що з паном тихую тяг спілку.
Першу спробу боротися з пияцтвом



Мирослав Кратко
доктор фіз.-мат. наук,
професор,
професор Волинського
інституту економіки і
менеджменту,
м. Луцьк

у Галичині зробив єпископ **Йосиф Шумлянський** (1643-1708). У 1687 р. він видав книгу “Метрика або реєстр для порядку церкви”, у якій багато місця було присвячено висвітленню шкідливості пияцтва. “**Пияцтво — мати і корень всьому злу**”, писав єпископ, вимагаючи насамперед від священиків вести тверезий спосіб життя. Проте боротьба духовенства з пияцтвом у ті часи була вже з самого початку приречена на поразку, бо без згоди пана священик не міг бути призначений на посаду пароха у маєтках пана, а згода давалася тільки тоді, коли священик обіцяв закривати очі на панське свавілля. До того ж, священик також був змушений купувати горілку у панських корчмах. П'янство сягнуло таких розмірів, що у жовтні 1787 р. єпископ **Білянський** мусив у листі до духовенства заборонити приносити до церкви горілку та інші напої.

Після включення Галичини до складу Австрії у 1772 р. цісар **Йосиф II** намагався обмежити розміри пияцтва: у 1786 році було заборонено насильний продаж алкогольних напоїв селянам. Корчмарям заборонялося насильно продавати горілку в борг на суму понад 2 ринських, а з квітня 1788 року краєвий уряд забороняв давати горілку в борг на суму понад 3 польських злотих. Якщо хтось доносив владі про порушення корчмаря, то отримував нагороду — вартість третини боргу. Було оголошено також урядовий декрет, який дозволяв корчмарям продавати горілку не лише вироблену місцевим поміщиком, а й привозити її з інших місць. Цим підживлялася економічна основа найбільшого збагачення польської шляхти в Галичині, тому її опір був таким сильним, що вже у листопаді цього ж року дія вищевказаного декрету була припинена. Правління цісаря Йосифа II тривало недовго, і після його смерті майже всі його реформи були відмінені наступним цісарем **Франциском I** і забуті.

Громадянський рух за тверезий спосіб життя розпочався на початку XIX ст. Перші товариства тверезості виникли в Англії і в Північній Америці у 1808 р. Вже 23 вересня 1844 р. тодішній генерал-губернатор Галичини і Лодомерії видав розпорядження про створення товариств тверезості в усіх костелах і церквах. В жовтні того самого року митрополит **Михайло Левицький** (1774-1858) звернувся з листом до священиків, де виклав інструкцію, як засновувати такі товариства, і запропонував завести книги тверезості. Проте це не мало успіху, пияцтво продовжувалося, бо галицькі поміщаники користувалися правом патрону-

вання над церквами, і священики, які брали активну участь у антиалкогольній компанії, жертвували своєю посадою. Пияцтво набирало загрозливого розмаху. Наприклад, у місті Жовкві в 1874 р. на 20 осіб жителів приходилася одна корчма, а у невеликому селі Гошові було аж 20 корчм.

У травні 1875 р. Галицький сейм змушений був прийняти закон проти пияцтва. Шинкарям заборонялося продавати горілку поза корчмами. Затримані у громадських місцях п'яні особи каралися штрафом до 5 ринсь-



Старовинний побутовий дерев'яний і керамічний посуд (келих, корчага, макитра), зокрема корчаги слугували для зберігання браги





ких або арештом до 3-х днів. При повторному затриманні протягом 3-х місяців штраф зростав у 3 рази. Така сама кара була корчмарям за продаж горілки особам у нетверезому стані та підліткам до 12 років. З 1874 р. до боротьби з алкоголізмом активніше залучено церкву і громадськість. У церквах відбувалися масові антиалкогольні місії, на яких селяни складали присяги тверезості, і їм вручали пам'ятні грамоти "Братства тверезості" або брошури "Меч духовний". Та не завжди ці місії проходили гладко, іноді священикам загрожувало фізичне насильство. Наприклад, весною 1892 р. папри обох обрядів — римсько- і греко-католицького організували у с. Нараво місію, яка закінчилася масовою присягою тверезості. Відразу після закінчення місії чималий нагвалт євреїв увірвався до хати священика і його почали бити. Побої припинила лише викликана поліція. Наступного дня християнське населення села побило вікна у єврейських хатах [5].

До боротьби з пияцтвом долучалися самі жителі. У деяких селах селяни влаштовували облогу корчм, не допускаючи туди любителів горілки. Влаштовували похорони горілки: у землю закопували пляшки з горілкою і насипали могили, на якій встановлювали хрест. Поміщики розглядали це як порушення закону і викликали урядові комісії для придушення руху тверезості. Митрополита консисторія 4 червня 1875 р. змушена була звернутися із закликом не порушувати австрійських

законів. Польська шляхта вживала контрміри. Розпускала слух, що горілку закопувати в землю не можна, бо її готують з хліба, а закопувати хліб у землю гріх [6]. Лякала папу римського тим, що духовенство, встановлюючи трираменні хрести на відзнаку похоронів горілки, виявляє тягу до православ'я, тому папа заборонив встановлювати такі хрести, а на вже встановлених почали обрізувати косі рамена. Митрополит **Йосиф Сембатович** (1821 - 1900) поїхав до Папи з поясненням, звідки у Галичині існує традиція трираменних хрестів. Папа дозволив ставити такі хрести ще до кінця 1884 року, але встановлювати на них табличку з написом: "**Пам'ятка місії тверезості, заведеної від папи Пія IX**" [7]. У 1877 році австрійський уряд під тиском галицьких поміщиків добився звільнення з посади Йосифа Сембратовича. Та все таки у 1885 р. на одну галицьку громаду в середньому припадало три корчми.

У 1888 р. 75% всіх українських папачок вже мали "Братства тверезості". У 1889 р. австрійський уряд викупив право виготовлення та продажу спиртних напоїв у поміщиків та зробив його державною монополією. Але від цього справи не покращали. Тому на весні 1895 р. митрополит **Сильвестр Сембратович** знову закликав духовенство організувати "Братства тверезості" та створювати їх згідно зі статутом, що був затверджений Папою для Перемиської римсько-католицької єпархії. На початку ХХ ст. із пастирським лис-

том до гуцулів звернувся митрополит **Андрей Шептицький**: "*Якщо вам миле ваше життя, якщо вам мила свята земля, яка вас носить, якщо вам миле щастя дітей — оминайте здалека корчму*". До антиалкогольної компанії приєдналися культурно-освітні інституції, було створене Українське протиалкогольне товариство "Відродження", але й воно розвивалося слабко: у 1993 р. товариство нараховувало всього 4 557 членів, тоді як у Західній Україні проживало понад 6 млн. населення.

На початку лютого 1930 р. майже в усіх українських газетах, що виходили на західноукраїнських землях, було надруковане спільне звернення єпископату греко-католицької церкви і керівників громадських і культурно-освітніх установ:

Український народе!

Український Єпископат, центральні культурно-освітні, економічні та гуманітарні інституції звертаються оцим до Тебе в дуже важливій справі. Чи не бачиш, як панюються п'янство між усіма верствами нашого громадянства і нищить родинне життя — основу суспільства? Чи не бачиш, як тисячі наших братів і сестер через п'янство попадають в розпуку і нужду? Чи не чуєш щодня про злочини, убивства, грабежі та розбої, яких допускаються старі й молоді напідпитку? Чи не знаєш, що батьки-п'яниці приводять на світ тупоумних дітей, епілетиків, ідіотів, сухитників або з вродженим нахилом до злочинів? Чи не бачиш, якого страшного національного злочину допускаються всі верстви нашого громадянства, без різниці стану і полу, видаючи річно півмільярда золотих на алкогольні напитки, тоді як у цілому краї панує безробіття й нестачок, а наші культурні, освітні, економічні та гуманітарні установи нидіють через нестачу матеріальних засобів?

Український народе!

Найвищий час схаменутися та глянути у вічі сумній дійсності. Треба вже розпізнати цю невмолиму правду, що сила всього народу лежить у тверезості, що коли хочемо діждатися кращої майбутності, то мусимо вивістити безпощадну боротьбу алкогольним напиткам і їх розсадникам — корчмам. У тій цілі проголосуємо цього року, як і кожного, місяць лютий — місяцем боротьби з алкоголем і корчмами. Хай кожний почне від самого себе! Зречімося вживати цієї страшної отрути та перестаньмо силувати до неї других! Відвикаймо від пагубних пияцьких звичок! Виховуймо нашу молодь, майбутність нашого народу, в повній повздержливості від алкоголю! Вчімся

вживати нешкідливі безалкогольні напитки! Хай у кожній громаді відбудеться публіцист проти корчми! Не відкривайте при вашій кооперативі дрібного продажу пляшкового пива, бо воно нарівні з горілкою є отрутою та причиною деморалізації! Хай не буде у нас ні одного Братства, Читальні, Сокола, Лугу, кружка "Рідної школи", чи якого іншого культурно-освітнього товариства, яке не відбуло би в місяці лютому щонайменше одних сходів, присвячених боротьбі з алкоголізмом! Вступаймо масово в члени Українського протиалкого-гольного товариства "Відродження" і засновуймо в кожній громаді кружки та філії Товариства, у яких згуртувалися би усі громадяни і громадянки, що словом та добрим прикладом хочуть поширити тверезість! Не словом, а прикладом докажімо, що ми є живим великим народом, що хоче кращої майбутності та вмiє до неї змагатися".

Звернення підписали всі єпископи греко-католицької церкви на чолі з митрополитом А. Шептицьким та всі керівники вказаних українських закладів.

У цьому ж році в журналі "Нива" була опублікована стаття *О. Рабiя* із закликом до духовенства активніше включитися у боротьбу з пияцтвом: *"Духовенство мусить доложити всіх старань, щоби парохіани як слід провели публіцист за усунення корчми зі села... Вкінці так душпастир, як і його дiм, має бути примiром для села. Ніщо так не діє на нарiд, як приклад його духовенства"* [8]. У Львові з'являються книжки про шкідливість алкоголю, наприклад, *Раковський І.* "За тверезість", 1934 року.

Ще один масовий захід проти пияцтва було проведено у листопаді 1934 року. Церковна влада наказувала всім парохам належно вшанувати 100-річчя антиалкогольного руху в Галичині. Наказано було відновити діяльність "Братств тверезості", розгорнути в церковній пресі відповідну пропаганду та відновити співпрацю з товариством "Відродження". В усіх церквах мали бути виголошені антиалкогольні проповіді та проведений збір коштів для потреб антиалкогольної боротьби.

На жаль, не всюди антиалкогольна компанія мала добрий успіх, але там, де вона велася вміло, результати були прекрасні. Прикладом може бути село Беньківці на Станіславщині (нині с. Беньківці Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.) [9]. У 1883 р. парохом в с. Беньківці став священник Володимир Филипівський. До його приходу мешканці села мали погану репутацію, говорили що "беньківчанин —

це злодій або пияк". Весь свій відпочинок селяни проводили у корчмі, яких було дві в селі. На початку своєї діяльності о. Филипівський організував "Братство тверезості", членами якого ставали, перш за все, старші брати і сестри церкви, які після богослужіння присягали на Євангелії, що вони не будуть пити горілки ні в корчмі, ні в себе дома, а також будуть забороняти пити горілку своїм дітям. Присяга в церкві в присутності всіх односельців була дуже ефективним заходом. Після складання присяги прихожанин отримував книжку "Братства тверезості", у якій золотими буквами було витиснуто його прізвище і дата складання присяги. Тим, хто ще не склав присяги і продовжував пити, священник під час сповіді накладав покуту — не пити горілки протягом одного чи двох років.

Заборона не завжди дає добрі наслідки, якщо її не поєднувати з іншими заходами. О. Филипівський організував у селі на кооперативних засадах крамницю споживчих і господарських товарів і "Братську касу". Вона приймала від селян грошові заощадження і виплачувала відповідні відсотки вкладникам. З отриманих на зберігання грошей каса надавала селянам позики на потреби їхнього господарства під низький відсоток. Не треба було звертатися за позикою до євреїв, у яких відсоток був значно більший. За порадою і активною участю о. Филипівського селяни збудували великий цегляний будинок довжиною близько 70 м, у якому розмістилися всі громадські заклади села: "Братська каса", молочарня, бібліотека, читальня з великим залом для театральних вистав і кооперативна крамниця з приміщенням для зберігання товарів. При читальні існував театральний гурток, силами якого ставилися вистави не лише в с. Беньківці, а й в сусідніх селах. Парох Филипівський мав музичну освіту, купив для читальні за власні кошти фізгармонію і організував хори. У 1913 р. о. Филипівський залишив парохію своєму зятеві о. Якову Завадовському, а сам переїхав у с. Великі Підліски Львівської області, де й помер у 1933 р. Пам'ять про добрі діла о. Филипівського передається в селі

Беньківці від одного покоління до наступного. Діти і внуки колишніх парафіян о. Филипівського впорядкували в с. Великі Підліски його могилу, яка була в занедбаному стані, і належно утримують її.

Наступний після Филипівського священник Яків Завадовський не тільки не занедбав того, чого досягнув у селі його попередник, а й значно розвинув успіх. Щоразу після закінчення ранкової служби Божої він звертався до селян з проповідями на тему: "Треба поліпшувати життя села". Він пропонував заздалегідь обдумати ним нововведення. Так, за пропозицією о. Завадовського селяни змінили русло річки Свірж, яка протікала біля Беньківців і часто заливала водою пасовисько і городи. Після зміни русла її виливи на пасовисько і городи припинилися.

О. Завадовський також переконав селян, що посів зернових за допомогою сівалки, а не жменею з торби, дає кращий врожай, і в селі було куплено у 1925 році на кооперативних засадах сівалку, якою користувалися всі члени кооперативу, а також бензинову снопомолотарку, моторну бензопилу та бензинову пожежну машину. На території села є багато глини, і за ініціативою о. Завадовського селяни побудували цегельню і дахівкарню, яка виготовляла черепицю для покриття дахів будинків. За домовленістю священника з товариством "Сільський господар" у Львові, до Беньківців щонеділі приїжджав вчений агроном, який після богослужіння у церкві знайомив селян з передовими правилами ведення сільського господарства і відгодував та догляду за домашніми тваринами. Багато інших добрих справ зробив для села о. Завадовський. Як ми вже згадували, до приходу о. Филипівського в Беньківцях було дві корчми. Ніхто їх із села не виганяв і жодного зла не робив, але вони добровільно залишили село, коли побачили, що тут не матимуть жодного прибутку.

Отже, там де боротьбу з пияцтвом не обмежували тільки проповідями і лекціями, а й докладали зусиль до поліпшення морального стану селян, і, головне, поліпшення їхнього господарства, досягали добрих успіхів.

Література

1. Львівська газета "Слово", №10, 1875.
2. Львівська газета "Слово", №35, 1918
3. Большая Советская Энциклопедия.—Т.5.— с.175.
4. Франко І. Зібрання творів у 50-ти томах.— Т.2—К.:1976.
5. Газета "Галицька Русь", №90, 1892.

6. Львівська газета "Діло", №20, 1885.
7. Львівська газета "Мета", №12, 1874.
8. Журнал "Нива", №9, 1930.
9. *Телішевський Г.А.* Боротьба з алкоголізмом в с. Беньківці Рогатинського району Івано-Франківської області (кінець XIX-початок XX століття).— Львів, 2006 р.